

ӨОЖ 94(574.1)"1930/1950"; 323.281(574.1)

FTAXP 03.23.55

DOI 10.37238/2960-1371.2960-138X.2026.102(2).25

¹Кадыргалиев Н.М.*, ²Кайыржанов К.Б.*, ¹Каленова Ж.М.

¹Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал, Қазақстан

²Астана Халықаралық Университеті, Астана, Қазақстан

Corresponding author: nurbolat.kadyrgaliev@mail.ru, kumaz_90@mail.ru

E-mail: nurbolat.kadyrgaliev@mail.ru, kumaz_90@mail.ru, kalenova.zharkynay@mail.ru

БАТЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ: ЗИЯЛЫ ҚАУЫМҒА ҚАРСЫ ҚУҒЫН-СҮРГІН

Андатпа. Мақалада ХХ ғасырдың 30-40 жылдарындағы Қазақстандағы саяси қуғын-сүргін мен «Үлкен террор» кезеңінің қасіретті беттері қарастырылады. Мұрағаттық деректер негізінде Орал өңіріндегі зиялы қауым өкілдері мен діни қызметкерлерге тағылған жалған айыптар, олардың тағдыры және 58-баптың зардаптары баяндалады. Жұмат Шанин, Салкен Балаубаев бастаған ұлт қаймақтарының істеріне талдау жасалып, тоталитарлық жүйенің ұлттық элитаны жою саясаты мен оның ұлттық болмысқа тигізген соққысы баяндалады. Мақала тарих сабақтарын ұмытпау және жазықсыз құрбандардың рухына тағзым ету идеясын алға тартады.

Кілт сөздер: саяси қуғын-сүргін, үлкен террор, тоталитарлық жүйе, ашаршылық, сталиндік репрессия, құдайсыз бесжылдық, ұлтшылдық, тыңшылық және диверсия, діни қызметкерлер (молдалар мен поптар), ату жазасы, еңбекпен түзеу лагерлері, ақталу, ұлттық болмыс.

Kipicne

...Тарихтың қайғылы беттері біздің ұлттық болмысымыздың ажырамас бөлігіне айналды. Сондықтан саяси қуғын-сүргін мен ашаршылық құрбандарын әрқашан еске алуымыз керек. Тарих сабақтарын меңгергеннен кейін біз мұндай трагедиялар ешқашан қайталанбауы үшін бәрін жасаймыз.

ХХ ғасырдың 30-40 жылдары Кеңес өкіметі Қазақстанда қатаң саяси қуғын-сүргін жүргізіп, көптеген зиялы қауым өкілдерін жоюға бағытталған шараларды жүзеге асырды. Бұл кезең қазақ халқының тарихындағы ең ауыр және трагедиялық кезеңдердің бірі болып саналады.

Қазақ интеллигенциясының өкілдері, олардың ұлттық мәдениетті, тілді, тарихты сақтаудағы күресі мен елдің тәуелсіздігі үшін атқарған еңбегі кеңес билігі тарапынан қатаң сынға алынып, «ұлтшылдық» және «контрреволюциялық әрекеттер» деп айыпталды. Олар тұтқындалып, жаппай қудаланып, көпшілігі атылып, түрмелерде немесе еңбекпен түзеу лагерлерінде көз жұмды.

Қуғын-сүргінге ұшыраған қазақ зиялыларының әрқайсысы ұлттың мәдени, ғылыми және рухани дамуына маңызды үлес қосқан тұлғалар еді. Олар өз халқының білім мен өнер саласында озық ойларымен көрініп, ұлттық сананың қалыптасуына ықпал етті. Алайда, олардың өмірі мен шығармашылықтары тоталитарлық жүйе үшін қауіпті болып, жасалған еңбектері мен ұстанымдары қуғын-сүргінге ұшырады. Қазақстандағы 1920-1940 жылдардағы, әсіресе 1937-1938 жылдардағы жаппай саяси қуғын-сүргін ұлт зиялыларын, Алаш қайраткерлерін жоюға бағытталды. Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы, сонымен қатар сталиндік репрессияның құрбаны болып Сәкен Сейфуллин, Мағжан Жұмабаев сияқты көрнекті

тұлғалар атылып немесе лагерьлерге (АЛЖИР, Карлаг) айдалды, бұл ұлттық элитаны түбірімен жойды.

1937-1938 жылдардағы «Үлкен террор»: Бұл кезеңде қазақ зиялыларының қаймағы (әдебиет, өнер, ғылым, мемлекет қайраткерлері) толықтай дерлік жойылды

Зиялыларға «пан-исламизм», «пан-түркішілдік», «халық жауы», «тыңшы» деген жалған айыптар тағылды. олардың көпшілігі 58-ші баппен айыпталды, сондықтан 58-баптың тармақтарына қысқаша түсіндірме берейік.

58 баптың 1 тармағы — Отанға опасыздық

58 баптың 2 тармағы — қарулы көтеріліс

58 баптың 3 тармағы — шет мемлекетпен контрреволюциялық мақсаттағы қатынастар

58 баптың 4 тармағы — халықаралық буржуазияға көмек көрсету

58 баптың 5 тармағы — шет мемлекеттің соғысқа бейімділігі

58 баптың 6 тармағы — тыңшылық

58 баптың 7 тармағы — зиянкестік

58 баптың 8 тармағы — терроризм

58 баптың 9 тармағы — диверсиялар

58 баптың 10 тармағы — антисоветтік үгіт-насихат және насихат

58 баптың 11 тармағы — ұйымдастырушылық контрреволюциялық қызмет

Орал өңірінің зиялы қауымыда айтарлықтай шығынға ұшырады. Бірқатар істерге тоқталсақ.

П-1015 Шанин Жұмат Тұрғымбайұлы ісі, 1892 жылы қамауға алу туралы анықтамадан: "Шанин Ж. 1892 жылы туған, қазақ, белсенді алаш-ордалық. Қазақ театрының директоры. Антисоветтік ұлтшыл ұйымның мүшесі ретінде троцкистермен және оңшылдармен байланысты екені жеткілікті түрде әшкереленді. "

Ол 15.10.1937 жылы тұтқандалды. 25.10.1937 жылғы жауап алу хаттамасы – ол өзін кінәлі деп мойындамады. Алайда, тура келесі күні ол ҚССР Ішкі істер халық комиссары Л.Б. Залинге мәлімдеме жазады .. онда ол өз кінәсін мойындап, Жүргеневтің оны ұйымға тартқанын көрсетеді. Анықтама: 26.1.1937 жылғы жауап алу хаттамасы "Иә, мен ұлтшыл ұйымның мүшесімін, бірақ бұл ұйымға дейін де мен Кеңес өкіметімен белсенді ұлтшыл ретінде күресіп келдім. Жүргенев"ұйым Қазақстанның КСРО құрамынан қарулы түрде шығу арқылы, тәуелсіз қазақ буржуазиялық мемлекетін құруды мақсат етіп отыр. Сенбейсің бе? Бізге Жапония мен Германия көмектеседі". Ұйым жетекшілері – Рысқұлов Құлымбетов, Тоғжанов, Есқараев».

Сұрақ: Сіздің нақты қызметіңіз?

Жауап: Өнер саласындағы антисоветтік әрекеттер және жаңа мүшелерді тарту. 1934 жылы Жандарбеков Құрманбек пен Байсейітов Қанабекті ұйымға тарттым. (-қандай есімдер!) 1937 жылы Оралда Хамзин Қадірді және Өтегенов Жұмағалиды. Әрі қарай ол ел басшылығына қарсы лаңкестік әрекетке дайындық туралы айтты.

Шаниннің өз қолымен берген айғақтарыда қызығушылық тудырады:

...Мәскеуде қазақ онкүндігі кезінде қонақүйде Сейфуллин мен Мұқановпен кездестім. Әңгіме қазақтың көркем әдебиеті туралы болды. Мұқанов Сейфуллиннен сұрады: "Жаңбырдан кейін саңырауқұлақтай өсетін кеңес ақындары деп аталатындардың шығармаларына қалай қарайсың? Сейфуллин көп ойланбастан айтты: "Мен бір - Қобыланды батыр жырына немесе Ақан Серіге кеңестік қазақ жазушыларының барлық шығармаларына айырбастамас едім" (Қобыланды аңызға айналған батыр-қарақшы, басқа тайпаларға шабуыл жасаған (Ақан Сері (рыцарь-бай))"

Ж.Шаниннің ісінде С.Сейфуллиннен жауап алу хаттамалары бар. Т.Рысқұлов және республиканың басқа да басшылары, онда олар өздерінің қателіктерін мойындайды, неге екені түсінікті.

1938 жылы 26 ақпанда КСРО Жоғарғы Сотының Әскери коллегиясының көшпелі отырысында Ж.Шанинге үкім шығарды. қазақтың тұңғыш кәсіби режиссері, Орал облыстық қазақ театрының директоры ең жоғары жазаға – ату жазасына кесілді. КСРО Жоғарғы Сотының 1958 жылғы 6 мамырдағы қаулысымен Ж.Шаниннің ісі қылмыстық құрамның болмауына байланысты тоқтатылды, ал Ж.Шанин. қайтыс болғаннан кейін толық ақталды.(1) анықтама қысқаша:

- № 000764 Іс Өтегенов Дәулетқали 1908 ж.т. Орда ауданының тумасы, облыстық драма театрының әртісі 10.04.1938 ж. антисоветтік қазақ террористік-зиянкестер көтерілісшілер ұйымының қатысушысы ретінде осы бап бойынша сотталды. 58-2,58-7,58-11. 21.12.1939 жылы соттың құрамы дәлелденбегендіктен іс тоқтатылды.(2)

- №002270 Іс Оразғалиев Шәкір 1910 ж.т. әртіс, облыстық драма театры 1938 жылы антисоветтік ұлтшыл лаңкестік-көтерілісшілер ұйымының мүшесі ретінде тұтқындалып, 20 жылға сотталды. Ақталды: 31 желтоқсан 1939 ж.(3)

- П-922 ісі Ашғалиев Құсайын Ерғалиұлы, қазақ. 1892 жылы туған Шыңғырлау ауданының тумасы, Орал педагогикалық техникумының директоры. Іс 25.03.1938 жылы басталды – 04.04.1938 жылы Х. Ашғалиев аяқталды. көптеген қуғын-сүргінге ұшырағандар сияқты, ол да өз кінәсін шын жүректен мойындау туралы арыз жазады. Оның айтуынша, оны бұрынғы директор Сағындықов Хален қатыстырған. Облыстық партия комитетінің бөлімі (ол 08.03.1938 жылы атылған). Ол Айчуаков Сафаның, Орал педагогикалық техникумының директоры, Бибииков Степанның, мектеп бөлімі менгерушісі есімдерін атады. Айчуаков Сафаға келетін болсақ, 1938 жылы 26 маусымда ату жазасына кесілді, соңынан үкім 15 жылға өзгертілді. 18.04.1961 жылы ақталды. /Бибииков Степан оңшыл троцкист мүшесі ретінде 31.03.1938 жылы тұтқындалып, 1939 жылы 7 маусымда қылмыстық құрамның болмауына байланысты іс тоқтатылды./

Х. Ашғалиевтің ісі 1938 жылы 13 қарашада КСРО Жоғарғы Сотының көшпелі сессиясының жабық сот отырысында қаралды. Сотталушы өзін кінәлі деп санамады және алдын ала тергеу барысында берген мәліметтерінен бас тартты. Ол антисоветтік ұйымға қосылмады, Сағындықов пен Чинтасов оны жұмысқа алмады, ешқандай контрреволюциялық жұмыс жүргізбеді. Сағындықов пен Шынтасовтың айғақтарын ол біледі және оларды жалған деп санайды. Ұсталғаннан кейінгі екінші күні жауап алу кезінде кінәсін мойындағанын жоққа шығарды. Соңғы сөзінде сотталушы ешнәрсеге кінәлі емес екенін алға тартты. Үкім жария етіледі.

ҮКІМ

Кеңестік Социалистік Республикалар Одағының атынан КСРО Жоғарғы Соты Жанындағы Әскери Алқаның көшпелі отырысы.

Құрамында:

Төраға: бриг. Әскери.заңгер Зайцева

Әскери.заңгер 1 дәрежелі Болдырев

...Ашғалиев Х. ИТЛ 10 жылға бас бостандығынан айырылып, саяси құқықтарынан 5 жылға айырылды және мүлкі тәркіленді.

Үкім түпкілікті болып табылады және шағымдануға жатпайды.

Ашғалиев Х. ісі бойынша материалдардан: Ол туралы соңғы хабар 1939 жылы Магаданнан келгені және ол туралы бұдан былай хабар болмағаны белгілі. Ашғалиев

Құсайын КСРО Жоғарғы Сотының шешімімен 12.04.1958 жылы ақталды. (4)

· № 0456 іс. Дәулетов Камал 1896 жылы туған. Орал жоғары ауылшаруашылық мектебінің оқытушысы 1.11.1937 жылы осы бап бойынша қамауға алынды. 58-2.58-11 ол контрреволюциялық, ұлтшыл саяси ұйымның мүшесі болды деп айыпталды. 7.12.1937 жылы атылды. Батыс Қазақстан облыстық соты төралқасының 17.01.1957 жылғы шешімімен қайта қалпына келтірілді (5)

· Іс №000563 Жақанов Мизамғали 1890 ж. Батыс Қазақстан облысы бойынша үштігінің шешімімен ауылшаруашылық техникумының оқытушысы. 1937 жылы 16 қарашада атылды. 31.01.1957 жылы ақталды (6)

· П-530. Омаров Ғабдулнасырдың ісі 1889 жылы туған, қазақ, молданың ұлы, Қаратөбе ауданы Жақсыбай мектебінің мұғалімі. 1937 жылы 30 қыркүйекте Запально-Казахстан облысындағы үштік оны ең жоғарғы жаза - ату жазасына кесті. Облыстық соттың шешімімен 31.01.1957 жылы ақталды. (7)

· П-2245. Іс Өтениязов Хангирей, қазақ, 1986 жылғы туған, білімі орта, Шыңғырлау ауданы, Шілік қаласындағы қазақ мектебінің мұғалімі Өтениязов контрреволюциялық бай-молда ұйымының мүшесі ретінде айыпталып отыр. 10 жылға бас бостандығынан айырылды. Мерзім толығымен өтелді. 1949 жылы 11 қаңтарда ол екінші рет тұтқындалып, Новосибирск облысына жер аударылды. . Тек 1955 жылы 16 қаңтарда Өтениязов Хангирейге тағылған айып бойынша іс қылмыстық құрамның болмауына байланысты тоқтатылды. (8)

· Балаубаев Салкен Балаубайұлы; 1901 ж.; ұлты. қазақ; іс 000378 азаматтығы: КСРО; партиялық емес; Туған жері: Қарағанды обл. Тұрғылықты жері: Батыс Қазақстан обл. (Орал), Орал; Советская көшесі, 115 Жұмыс орны: Педагогикалық институт, лауазымы.: доцент; Қамауға алынды: 18.04.1938; бап. 58-2, 58-7, 58-11; Материалдың мәні: Балаубаев контрреволюциялық, ұлтшылдықтың , террористік-бірлескен көтерілісші және тыңшылық-диверсиялық ұйымдар мүшесі ретінде тұтқындалды.; Сотталған жері: Батыс Қазақстан обл. Орал; күні: 15.11.1938 ж.; орган: БҚО облыстық соты; бап 58-2, 58-7, 58-11; бас бостандығынан айыруға сотталған; мерзімі (жылдар) 15 Істің тоқтатылғаны туралы деректер: күні: 27.12.1954г. түрі: тоқтатылған; орган: себеп: Дәлелденбегені үшін-қылмыс құрамының мәнімен (9)

Анықтама

· БАЛАУБАЕВ САЛКЕН БАЛАУБАЙҰЛЫ 28.04 1902-8.02.1974ж Қазақтың көрнекті ғалымы, негізін қалаушы психология-педагогика ғылымдарының негізін қалаушы, ғылым докторы, Сәкен Сейфуллиннің әріптесі, неміс , орыс, араб тілдерінен қазақ тіліне аудармашы.

· Курбанова Рабиға Минлибаевнаның ісі № 000369 1903 ж. Татар. Қазпедрабфактың оқытушысы 29.07.1937 жылы антисоветтік үгіт жүргізгені үшін қамауға алынды. Баку шпиондық-диверсиялық пантүркілік ұйымына қатыстылығы үшін-6.58-10.58-11 б. 10 жылға ИТЛ-да бас бостандығынан айыруға сотталды.. Іс 4.06.1945 жылы тсту құрамының дәлелденбегені үшін тоқтатылды-ру. (10)

· Каир Жардемғалиев №00054 іс (1893-1937) Талов (бұрынғы Бөкей) ауданы, Талап ауылдық кеңесінің 1 ауылында дүниеге келген. Бала кезінен қазақ молдаларынан, кейін 1909-1910 жылдары Көбейұлы Ғабдолғазиз медресесінде білім алған. 1917-1918 жылдары Уфа қаласындағы Гузмания медресесінде. 1918 жылы Орынбордағы педагогикалық училищені бітіргеннен кейін-білім беру жүйесінде жұмыс істеді. Әр жылдары Бөкей ауданы Талов жұмысшы жастар мектебінің (ШРМ) меңгерушісі, Талов аудандық білім бөлімінің меңгерушісі, Батыс Қазақстан облысы білім басқармасы

жанынан ашылған орта мектеп мұғалімдерін бір жарым жылдық қайта даярлау курсының директоры болып жұмыс істеді. 1937 жылы "бұрынғы молда, ұлтшыл контрреволюциялық топтың мүшесі" ретінде ату жазасына кесілді. Батыс қаз облыстық соты Төралқасының 1957 жылғы 27 қазандағы қаулысымен ақталды (11)

· Иманғазиев Төлеген, іс №002191 (1874-1938) Қаратөбе ауданы, Сабынкөл ауылында дүниеге келген. 1890 жылы Орал орыс-қазақ училищесін бітірген. 1894 жылы Орынбор мұғалімдер мектебін бітірді. 1896 жылдан 1904 жылға дейін Орынбор мұғалімдер семинариясында сабақ берді, содан кейін туған жеріне оралды және 1938 жылға дейін Қаратөбе ауданы мектептерінде мұғалім болып жұмыс істеді. 1938 жылы "Қаратөбе контрреволюциялық панисламистік көтерілісшілер ұйымының мүшесі, алашорда" деген айыппен ату жазасына кесілді. Келген Хазірет Құрбанғалиді қонақ ретінде қабылдады Башқұрт-тоқта". Батыс Қазақстан Облыстық сотының 1961 жылғы 21 қыркүйектегі қаулысымен ақталды.(12)

· №0753 іс. Махмұд Нәсім Муштақұлы 1900 ж.т.индус туған жері Үндістан Шакжагампур. Шетел компартиясының мүшесі. Орал қаласы көше Кировская 14. Журналист, №3, №5, №7 мектептердегі ағылшын тілі пәнінің мұғалімі. 5.02.1938 жылы тыңшылық жасады деген айыппен қамауға алынды.58-6 .58-11 3.10.1938 жылы атылды. Іс ОҢТҮСТІК Орал ӘСКЕРИ ОКРУГТЫҢ ТРИБУНАЛЫ шешімімен қылмыс құрамының болмауына байланысты тоқтатылды. 7.12.1957г.(13)

Діни қызметкерлерге қарсы қуғын-сүргін

КСРО басшысы Иосиф Сталин 1929 жылды "Ұлы бетбұрыстың жылы " деп сипаттады. Сол жылы еліміз елеулі өзгерістерге ұшырады - жаңа экономикалық саясаттан бас тарту және мәжбүрлі түрде индустрияландыру мен ұжымдастыруға байланысты.

Сол сияқты 1929 жылы мемлекеттің дінге қатысты саясаты да өзгерді. Осы кезден бастап Кеңес өкіметі ақыры қандай да бір конфессиялармен "сырласуды" тоқтатты. "Діни ЖЭС", ішінара ырықтандыруы қысқартылды, дінге қарсы күрес күшейе басталды. Оның үстіне мемлекеттің дінге деген көзқарасы жыл өткен сайын қатайып, қатайып келді.

Дінге қарсы күресте үгіт-насихат бірінші орынға шыға бастады, діни ұйымдармен ашық күреске және діндарларға қарсы қуғын-сүргінге жол берді. 1932 жылдан 1937 жылға дейінгі кезең шіркеу тарихында " құдайсыз бесжылдық"». деп аталуы кездейсоқ емес еді.

Діндарларға қарсы қуғын-сүргіннің шарықтау шегі 1937-1938 жылдардағы Ұлы Террор кезеңінде болды. 1937 жылы НКВД-ның № 00447 құпия жедел бұйрығы шықты, оған сәйкес "шіркеулер мен сектанттық белсенділер"деп қуғын-сүргінге ұшырағандар "антисоветтік элементтер" деп жарияланды. Бұл бұйрықты орындау 1937 жылдың тамызында басталды.

Қуғын-сүргін машинасы ешкімді аяған жоқ. БҚО дінбасыларына да аяусыз соққы жасалды. Көптеген діни қызметкерлер негізсіз қуғын-сүргінге ұшырады.

Алдымен шіркеу қызметкерлерінің ісін қарастырайық. П-2752.(14) ...тергеу анықтады: Орал қаласында және облыстың бірқатар орыс аудандарында контрреволюциялық ашіркеу қызметкерлерінің ұйымы, мақсаттары: Жапония мен Германия соғыс жариялаған жағдайда қарулы көтеріліс арқылы Кеңес өкіметін құлату: Ерофеев С, Данилов П, Афанасьев В.И., Короткин П.М, Радугин А.И., Плошкин М.С., Пискулин И.Н., Головачев С.И, Скопин К.Е., Тovyшева М.А., Воронин П.А., Орлов А.И., Коробецкий С. А. Барлығы 13 адам.

Куәгер Г.Т.Спиридоновтың айғақтары : "...олар Орал діндарлар арасында контрреволюциялық үгіт-насихат жүргізіп, Кеңес өкіметіне жала жабылды. Олар жеңіліске толы көңіл-күйді оятуға тырысады, Шығыста Жапония Қытаймен, батыста Германия Испаниямен соғысы басталды, бұл олардың пікірінше дүниежүзілік соғыстың басталуын білдіреді, нәтижесінде Кеңес өкіметі жойылуы керек деп айтылады.

В.И. Афанасьевтен жауап алу хаттамасынан: халық әбден азып кетті, аштық пен суыққа қарамастан, бұл қарғыс атқан билікті құлату үшін ешкім айқайламайды. Мен көптеген жұмысшылармен біргемін. шаруалар бұл тақырыпта сөз сөйледі, бәрі өліп бара жатқанын айтады, бірақ айтуға қорқады. . . олар Германияда қызылдарды өліммен ұрып жатыр деп жазады, менің ойымша, уақыт келеді, бізде де болады. Афанасьев өзінің кінәсін жоққа шығарды.

Радугин поптың тұтқындау кезіндегі мүлкі /-риза-1.крест – 2, кресттік жәшік – 1 мыс крест – 1 құты -фартук - 3 камилавка – 1.

Ерофеев Седокий Ильинский приходьның діни қызметкері.революцияға дейін 10 сиыры болған, 10 жылқы, 3 десятина егіс, қазіргі уақытта жеке үй. 1931 жылы концлагерьде 5 жыл жазасын өтеп, бірінші жауап алу кезінде өзінің кінәсін ойындамады,екінші жауап алу - мен енді Кеңес өкіметі алдында, дәлірек айтсақ, сенушілер мен дінбасылар арасында антисоветтік үгіт үшін кінәлі екенімді мойындауға бел будым. П-2789

Панькин Патрикей Ипатьевич 1879 ж. туғаннан бастап пошта қызметкерлерінің отбасылары архиепископ қызметін атқарды, бірнеше болды синод желісі бойынша марапаттар. діни қызметкері МихайлоАрхангел соборының соңғы жұмыс орны. (15) 25.12.1937 жылы ПХК тройкасы оны өлім жазасына кесті. 26 желтоқсанда үкім орындалды. 16.01.1989 жылғы Жарлығымен толық ақталды. Шіркеу қызметкерлерінің ісі үштіктің қарауына жіберілді. 1937 жылы 1 желтоқсанда үштік он адамды өлім жазасына кесті, ал үшеуі сотталды - Коровин П.А. -10 жыл ИТЛ, Орлов Я.И - 8 жылға, Тенишева Мария, монах-әйел -10 жылға және т.б.

Ал енді "бай-молда ұйымы" деп аталатын істі қарайық

-01124 Нұрмұхамедов Хасан 1871 ж.т. БҚО, Тайпак ауданы, қазақ, бай-молда панисламистік көтерілісші-диверсиялық ұйымы басшы ретінде қамауға алынды. ПХК үштігімен ең жоғарғы жазаға сотталды. Атылды 7.12.1937ж. Іс Түркістан әскери округінің әскери трибуналымен 26.02.1959 жылы қылмыс құрамының болмауына байланысты тоқтатылды .(16)

Іс 02451 Қосдәулетов Қуанай 1863 жылы туған. туған жері Жымпиты ауданы қособа ауылы..БҚО бойынша ПХКБ үштігімен .58-2, 58-6, 58-7, 58-11баптары бойынша айыпталды . 7.12.1937 г панисламистік көтерілісшілер ұйымының белсенді мүшесі ретінде атылды. 27.10.1965 жылы Батыс Қазақстан облыстық сотының шешімімен қылмыс құрамының болмауына байланысты ақталды.(17)

Шыңғырлау ісі No2330 . Медетов Нұрیمان, Қарымсақов Ғабит және т.б. айыпталған. барлығы 19 адам. 19.12.1937 ж. басталды – 28.12.1937 ж. аяқталды. Айыптау қорытындысынан: Батыс Қазақстан облысында контрреволюциялық, панисламистік, баймолда ,шпиондық-диверсиялық ұйым ашылып, жойылды, ол Кеңес өкіметін құлату, қарулы бас тарту міндетін қойды. .КСРО-дан Қазақстан, Жапония протектораты жанынан буржуазиялық ұлтшыл мемлекет құру. Нұрмұхамедов Хасан мен Қосдәулетов Қуан басқарған бұл ұйым жұмысты бай-мүл ұйымдарының желісі арқылы жүргізді.Шыңғырлау ауданында молдалардан бір топ, бұрынғы байлардан 19

адам табылды.

1. Медетов Нұрیمان 1871 жт бай, молда Шыңғырлау ауданының тумасы, рухани орта білімді, 1928 жылы құлатылып, КСРО-дан қуылды., ... құрылған МЕДЕТОВ Н контрреволюциялық-көтерілісшілер-азаттық ұйымының мүшесі болды, халық арасында белсенді контрреволюциялық жұмыс жүргізді. үштікке шығарылды

2. Ғазизов Хафиз 1890 татар, молданың ұлы, өзінің мешітіне иелік етеді, контрреволюциялық бай-молда ұйымының мүшесі.

3. Ешмұхамедов Рахметулла 1875 жылы туған 62 жаста, Шыңғырлау ауданы, қазақ, бай, молла-қажы. 1929 жылы қуғын-сүргіннен босатылған рухани ортаның қалыптасуы жасырылды....

4. Қосқұлов Сүлеймен 1862 ж. 75 жаста Шыңғырлау ауданы молда, мешіттің иесі. 1929 жылы құлатылып, 5 жылға жер аударылды, үйленді

5. Мәмбетов Ысмағұл 1876 ж. 61 ж. Бай-хазірет Шыңғырлау ауданы Ащысай ауылдық кеңесі. 1930 жылы құлатылды және жер аударылды

6. Хайрутдинов Камал 1887ж

7. Бурамбаев Өтей 1897гқазақта сенопункт қабылдаушысы. 1925-1935 ВКПб мүшесі шығарылды, Алашорданың белсенді мүшесі, Ком.взвод халықты тонауға қатысты

8. Жанғазиев Есқазы 1873 ж. Шыңғырлау ауданы қазақ апп.орта рухани бай-молда 1934 ж. емшілік үшін сотталды

9. Қаратаев Ақлим 1894гр бай - феодал ақ казак армиясының белсенді қатысушысы. Шыңғыр-Лау аудандық халық шаруашылығы бөлімінің инспекторы РИК.

10. Жаңабаев Аманғали 1875гр бай молда

11. Айчуақов Сүйіншқали 1878 жылы ірі байдың ұлы хазірет ишан қажының өзі Меккеге 4 рет барған. Банк күзетшісі.

12. Жұмағазиев Бекнияз 1888 гр молда рухани орта білім

13. Файзуллин Ермұханбет 1895 гр бай

14. Нұрниязов Қанапия 1884ж молданың ұлы

15. Нияров Темірболат 1888ж молда

16. Унашев Аманкүл 1887 ж Қаратөбе ауданы бұрынғы молда-хазірет. 1931 жылы ату жазасына кесілгенбіз, үкімнің күші жойылды.

17. Исатаев Жұмағали 1874ж. Шыңғырлау бай, болыс билеушісі, үш рет үйленген

18. Қуанышқалиев Жалғасбай. Жылқы ұрының ұлы Шыңғырлау

19. Қарымсаков Ғабит

Тінту кезінде МЕДЕТОВТЕ изъято - 1 болған. Құран - 2 дана. 2. араб тіліндегі дәптер 3. төлқұжат. 4. балаларды сүндетке отырғызуға арналған аспап

Іс үштіктің қарауына жіберілді.

№21 хаттамадан үзінді көшірме:

28 желтоқсанда үштік панисламистерге тағылған айып бойынша No2330 істі қарап, барлық 19 адамды ең жоғарғы жаза – ату жазасына кесті "(18).1937 жылы 29-30 желтоқсанда кешке қарай үкімдер орындалды. Әрбір іске нұсқаулыққа сәйкес шағын конверт жапсырылған: үкімді орындау туралы акт, атыс әр 15-20 минут сайын жүрді. Мұндай құжаттарды оқу оңай болмады. Ұрпақтарға тигізген зардабы: Зиялылардың көзін жою қазақ халқының зияткерлік әлеуетін тоқыратып, ұлттық болмысына үлкен соққы болды

"Өткеннің қорқынышты сабақтарын үйрену және болашақта мұндай

оқиғалардың қайталанбауы үшін қолдан келгеннің бәрін жасау әрқайсымыздың парызымыз. Біз ұлт бірлігі мен гуманистік мұраттарға деген сенімді сақтай отырып, ең ауыр сынақтар кезінде төтеп берген ата-бабаларымыздың үмітін ақтауымыз керек", - деді Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев.

ӘДЕБИЕТ

ҰҚК Батыс Қазақстан облысы бойынша департаментінің мұрағаты

- [1] П -1015
- [2] 000764-ІС сонда
- [3] 2270-іс сонда
- [4] П-922 сонда
- [5] 0456 іс сонда
- [6] 000563іс сонда
- [7] П-530 сонда
- [8] П-2245 сонда
- [9] 000378 іс сонда
- [10] 000369 іс сонда
- [11] 00054 іс сонда
- [12] 002191 іс.сонда
- [13] 0753 іс.сонда
- [14] П-2752.сонда
- [15] П-2789.сонда
- [16] 01124 іс.сонда
- [17] 02451іс.сонда
- [18] 2330іс.сонда

REFERENCES

Archive of the Department of the National Security Committee for the West Kazakhstan region

- [1] P-1015
- [2] 000764-the case is there
- [3] 2270-the case is there
- [4] p-922 there
- [5] 0456 cases there
- [6] 000563th there
- [7] the P-530 is there
- [8] p-2245 there
- [9] 000378 the case is there
- [10] 000369 the case is there
- [11] 00054 the case is there
- [12] 002191 case.then
- [13] 0753 cases.then
- [14] P-2752. then
- [15] p-2789. then
- [16] 01124 cases.then
- [17] 02451h.then
- [18] 2330h.then

Кадыргалиев Н.М, Кайыржанов К.Б, Каленова Ж.М.
РЕПРЕССИИ ПРОТИВ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В ЗАПАДНОМ КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. В статье рассматриваются трагические страницы политических репрессий и периода «Большого террора» в Казахстане в 30–40-е годы XX века. На основе архивных данных описываются ложные обвинения, выдвинутые против представителей интеллигенции и духовенства Уральского региона, их судьбы и последствия применения 58-й статьи. Анализируются дела видных деятелей, таких как Жумат Шанин, Салкен Балаубаев и других, раскрывается политика тоталитарной системы по истреблению национальной элиты и её сокрушительный удар по национальной идентичности. Статья призывает к осмыслению уроков истории и сохранению памяти о безвинных жертвах репрессий.

Ключевые слова: политические репрессии, Большой террор, тоталитарная система, голод, сталинские репрессии, «безбожная пятилетка», национализм, шпионаж и диверсия, служители культа (муллы и попы), высшая мера наказания (расстрел), исправительно-трудовые лагеря, реабилитация, национальная идентичность.

Kadyrgaliyev N.M., Kaiyrzhanov K.B., Kalenova ZH.M.
REPRESSIONS AGAINST THE INTELLIGENTSIA IN WEST KAZAKHSTAN

Annotation. The article examines the tragic chapters of political repression and the "Great Terror" period in Kazakhstan during the 1930s and 1940s. Based on archival data, it describes the false accusations brought against intellectuals and clergy of the Oral (Uralsk) region, their subsequent fates, and the devastating impact of Article 58. Through the analysis of case files of prominent figures such as Zhumat Shanin, Salken Balaubaev, and others, the article reveals the totalitarian regime's systematic destruction of the national elite and its profound blow to national identity. The work emphasizes the importance of learning from historical lessons and honoring the memory of innocent victims.

Keywords: political repressions, Great Terror, totalitarian system, famine, Stalinist repressions, "godless five-year plan", nationalism, espionage and diversion, religious clerics (mullahs and priests), capital punishment (execution), corrective labor camps, rehabilitation, national identity.